

ІНСТИТУТ ВІДКРИТОГО СУСПІЛЬСТВА У НЬЮ-ЙОРКУ
МІЖНАРОДНИЙ ФОНД «ВІДРОДЖЕННЯ»

ПРОГРАМА ЗМЕНШЕННЯ ШКОДИ ВІД УЖИВАННЯ НАРКОТИКІВ

З 1997 року в Україні здійснюється Міжнародна програма зменшення шкоди від уживання наркотиків, започаткована Інститутом відкритого суспільства в Нью-Йорку. У даному випадку не йдеться про черговий етап боротьби з наркоманією та наркоманами. Підкреслимо, що Програма зменшення шкоди не є антинаркотичною програмою по своїй суті. Створення її було реакцією на загрозу епідемії ВІЛ/СНІДу, і саме профілактика ВІЛ є головною метою.

Сумна статистика свідчить про те, що головним каналом поширення вірусу імунодефіциту серед населення України є ін'єкційна наркоманія. Вірус передається під час спільного користування ін'єкційним обладнанням, посудом та іншими інструментами, що застосовуються під час приготування та споживання наркотику. Поширення наркотиків у нашій країні відбувалося швидше, ніж упровадження сучасних профілактичних підходів. А існуючі моделі вживання ін'єкційних наркотиків сприяють надзвичайно стрімкому поширенню епідемії ВІЛ у середовищі ін'єкційних наркоманів. Понад 80% українців, уражених вірусом імунодефіциту, є ін'єкційними споживачами наркотичних речовин. Безперечно, ця група не лише найбільш вразлива щодо цієї страшною хвороби, але й виступає головним каналом поширення вірусу на решту населення країни. Відповідно, профілактика ВІЛ/СНІДу має спрямовуватися в першу чергу саме на людей, що вживають наркотики шляхом ін'єкції.

Практика репресивних методів боротьби з наркоманією вже довела свою неефективність: саме таким стосункам суспільства з наркотично-залежними завдячує «підпільне існування» популяції наркоманів і, як наслідок, майже цілковита неможливість проведення реабілітаційної роботи з цією групою. Жодна країна світу не спромоглася досягти скорочення вживання наркотиків репресивними методами попри багатомільярдні витрати.

Наявні десятиліттями безчинств правоохоронних органів та інших державних структур, пригнічені упереджено презирливим та гнівним ставленням громадськості, хворі на наркотичну залежність уникають будь-яких зовнішніх контактів, із недовірою ставляться до профілактичних програм. Таким чином, залишаються без необхідної інформації та знань про безпеку і шкоду, які несе вживання наркотиків їм самим, їхнім близьким і родичам, суспільству в цілому.

Згубних наслідків споживання наркотиків багато. Існує ціла низка медичних, соціальних, психологічних аспектів цієї проблеми. Однак однією з найстрашніших небезпек, пов'язаних з ін'єкційною наркоманією, є поширення ВІЛ-

інфекції. Зрозуміло, що ВІЛ на цьому шляху супроводжують і всі інші хвороби, що передаються через кров та інші біологічні рідини.

Яким би не було наше особисте ставлення до наркотиків, залежних від них осіб, здоровий глузд вимагає від нас недопущення розвитку епідемії СНІДу. Лише спільна робота, що ґрунтується на взаємній довірі та елементарній повазі людських прав, зробить можливими зміни поведінки представників уразливих груп, спрямовані на уникнення або, принаймні, зменшення шкоди, пов'язаної з наркотиками. Без відповідних і термінових заходів Україна може дуже швидко наблизитися до «африканського сценарію» розповсюдження СНІДу. Задля уникнення цього варто поступитися хибними моральними принципами та застарілими стереотипами. Війну з наркотиками виграти не вдалося. На часі — пошуку «мирного співіснування».

Саме це завдання зумовило необхідність суттєво переглянути стратегію «війни з наркотиками», традиційні моделі стосунків суспільства з представниками вразливих груп населення і почати запровадження гнучких і нерепресивних підходів, що ґрунтуються на принципах здорового глузду й поваги до людських прав, на сучасних наукових досягненнях та інтересах здоров'я людства. Такі підходи отримали назву «зменшення шкоди» (harm reduction). Зменшення шкоди — підхід до нелегального вживання наркотиків, що засвідчив свою ефективність у зменшенні рівнів смертності, захворюваності, злочинності та інших медичних і соціальних негараздів, спричинених наркотиками. Основна мета підходу — перетворити небезпечну поведінку на безпечну.

Важливими елементами програм зменшення шкоди є налагодження довірливих стосунків із представниками груп підвищеного ризику, залучення їх до загального інформаційного простору, забезпечення вільного доступу до стерильного ін'єкційного обладнання, засобів дезинфекції, а також поширення інформації про безпеку, пов'язані з уживанням наркотиків, та методи запобігання ВІЛ/СНІДу.

Крім освітньої роботи з представниками вразливих груп, спрямованої на те, щоб викликати в них бажання переорієнтації на менш небезпечні моделі поведінки, виконавці проектів забезпечують матеріальну базу для слідування таким моделям. Йдеться передусім про впровадження схем обміну шприців, забезпечення дезинфікуючими засобами та презервативами. У випадку зі шприцями слід зазначити, що йдеться не про роздачу, а саме про **обмін** шприців, тобто потенційно інфіковані ВІЛ та іншими вірусними інфекціями використані інструменти вилучаються

з обігу і знищуються. Зменшується не лише ризик повторного використання ін'єкційного обладнання за призначенням, але й ризик випадкового контакту із забрудненими голками.

Кількість ін'єкційних наркоманів, що користуються послугами проектів зменшення шкоди, швидко зростає. Так, Миколаївський проект, що працює лише близько року, уже налічує близько двох тисяч учасників. Це половина кількості офіційно зареєстрованих наркоманів Миколаєва. Найефективніші світові проекти охоплюють близько 30% усієї популяції ін'єкційних споживачів наркотиків. Фахівці вважають, що дійсна кількість наркоманів звичайно перевищує кількість зареєстрованих у 5—10 разів. Отже, наприклад, у Миколаєві проектом охоплено лише 5—10% цієї групи, і до зразкових 30% нам ще, безперечно, далеко. Однак стрімке зростання кількості учасників вселяє оптимізм. Реальний вплив на ситуацію з поширенням епідемії ВІЛ уже не здається безнадійною мрією.

Проекти намагаються розширити коло послуг, що надаються представникам уразливих груп. Це і організація доступної та ефективної психологічної та соціальної допомоги, і забезпечення безкоштовного доступу до медичних послуг для лікування хвороб, що супроводжують ризиковані форми поведінки, зокрема й хвороб, що передаються статевим шляхом, і, нарешті, надання інформації про існуючі організації та установи, що пропонують інформаційні, лікувальні, детоксикаційні, реабілітаційні послуги, зокрема для тих, хто бажає позбавитися залежності від наркотиків. На жаль, закладів, які пропонують ефективні форми допомоги наркотично залежним, все ще надзвичайно мало. Україна стоїть лише на порозі створення ефективної системи психологічної та соціальної реабілітації. Відсутність надійної реабілітаційної системи робить неможливим здійснення в Україні ще одного суттєвого елементу стратегії зменшення шкоди — замісної терапії. Адже замісна терапія потребує постійного супроводу фахівців і у нашій країні могла б здійснюватися лише на базі реабілітаційних осередків. Отже, упровадження цього аспекту програми зменшення шкоди відкладено до створення відповідних організаційних умов. Навіть законодавча база подібних заходів потребує з'ясування.

Допомога наркотично залежним не є заохоченням до вживання наркотичних речовин. Це вимушені заходи, спрямовані на збереження здоров'я й життя не лише представників груп ризику, але насамперед населення в цілому.

Сьогодні епідемія ВІЛ починає виходити за межі спільноти ін'єкційних наркоманів та груп ризику взагалі, поширюючись на решту населення країни. Очевидно, що і профілактична робота має охоплювати всі без винятку верстви населення, і особливо молоде покоління.

Адже не існує надійного кордону, що давав би змогу утримувати епідемію в середовищі груп ризику. Світовий досвід свідчить про те, що здійснення стратегій зменшення шкоди не призводить до зростання рівня вживання наркотиків.

Слід підкреслити зв'язок підходів зменшення шкоди з іншими формами роботи з наркозалежними, іншими гілками наркотичної політики. Первинна профілактика, освітні заходи у навчальних закладах, ЗМІ, соціальна реклама, масові профілактичні акції, лікування наркотичної залежності, розвиток альтернативних форм наркологічної допомоги, створення груп само- та взаємодопомоги наркотично залежних, робота із сім'ями наркоманів, соціальна та психологічна реабілітація — усі ці аспекти є надзвичайно важливими. Визначаючи важливість усіх перелічених ланок здійснення наркотичної політики, ІВС та МФВ спрямовують свої ресурси на підтримку впровадження підходів зменшення шкоди. Такі програми є визначним елементом діяльності суспільства, спрямованою на попередження ВІЛ/СНІДу та інших згубних наслідків ін'єкційної наркоманії. Йдеться про масові втручання, що дають змогу з мінімальними ресурсами охопити профілактичними заходами максимальну кількість представників уразливих груп населення. Разом із цим, розуміючи комплексність проблеми, МФВ намагається підтримувати ті організації, що охоплюють своєю діяльністю і вирішення інших проблем, пов'язаних із наркотиками.

Програма зменшення шкоди ІВС та МФВ зацікавлена у налагодженні партнерських зв'язків з іншими організаціями та фондами, які б підтримували не лише застосування підходів зменшення шкоди, а й інші ланки попередження ВІЛ/СНІДу та інших згубних наслідків уживання наркотичних речовин. Ми вже співпрацюємо з Університетом Джонса Гопкінса (Johns Hopkins University), Міжнародною організацією здоров'я сім'ї (Family Health International), Програмою ООН-СНІД (UNAIDS) та Програмою розвитку ООН (UNDP), Голландською секцією міжнародної організації «Лікарі без кордонів» (Medecins Sans Frontieres — Holland), альянсом партнерства Каунтерпарт (Counterpart Alliance for Partnership). Коло організацій, що пропонують Україні допомогу в боротьбі з епідемією, розширюється. Надзвичайно важливою є підтримка проектів зменшення шкоди з боку державних структур як на національному, так і на місцевому рівнях. Йдеться про органи законодавчої та виконавчої влади, органи охорони здоров'я, соціального захисту, правоохоронні органи, соціальні служби для молоді тощо. Без такої співпраці реалізація ефективних заходів із попередження негативних наслідків наркоманії була б неможливою.

Сьогодні підтримані МФВ проекти із зменшення шкоди від уживання наркотиків працюють у 14 містах України.

ДЕНИС ПОЛТАВЕЦЬ,
менеджер соціально-медичних програм МФВ